

JAKOB LIIVI VAIMSEST PÄRANDIST

KIRJANIKU 50. SURMA-AASTAPÄEVA PUHUL

Kultuurrahvastel on kauniks kombeks mälestada oma rahvuskultuurile aiuse rajajaid nende mitmesuguste tähtpäevade puhul. Meil on sedapuhku järg jõudnud Jakob Liivi kätte, kelle surmast 17. skp. täitub pool sajandit. Eriti asjakohane on tema mälestamine vana Virumaa südames.

Juba ca sada aastat tagasi tekkis tema algatusel omapärane kirjanduslik rühmitus — nn. Väike-Maarja parnass. Selle põhikolmikusse kuulusid Jakob Liiv, Peeter Jakobson ja Jakob Tamm, nende kõrval aga ka mitmed teised Väike-Maarjaga seotud kirjamehed, nagu Kaarel Krimm, Mihkel Kampmaa ja Otto Mүнther. Neil mail peatus aeg-ajalt Juhana Liivgi oma vanema venna Jakobi juures. Ilmselt meenutab Juhana Liiv proosaminiaatuuris «Kui mina eesti rahva rahvusliku mõtte peale mõtlen» just Väike-Maarja rahvakooliõpetajaid, «kellega mul kallis au oli tuttavaks saada, kui ma veel täies mehevanaduses ei olnud»¹.

Mis puutub Jakob Liivi ühiskondlikesse tõekspidamistesse, siis olid need paljuski kooskõlas uue sajandi algul kogu tsaaririiki vapustanud murranguliste sotsiaalsete hoovustega. Eriti ilmnese see 1905. a. rahvarevolutsiooni ajal. (Tema poja Arnold Liivi, kes sai hiljem ka ise kirjamehena tuntuks, teatel on tollal Väike-Maarjasse ulatunud isegi paljundatud «Iskra» eksemplare.) Kuj revolutsiooni mahasurumisega kaasnesid julmad repressioonid, oli Jakob Liiv üks neid, kes meie luules seda vägivallakultust valuliselt kajastasid, kuivõrd tsensuuri tõkked seda võimaldasid. Kus otseütlemiseks võimalust ei jätkunud, tuli appi võtta allegooria. Nii loeme tema muinasjutuainelises värssnäidendis «Vaimude org» (1906) selget vihjet karistussaldate korraldatud tapatalgutele:

«See aader, mis sinule, kodumaa, lastud,
on selgemaks teinud su vaimu.

Nüüd mõistad, kui eduteel edasi astud,
kust leiad sa abi, kust laimu.»

Näidend lõpeb julgustavate värssidega:
«Mu isamaa, varstj su sügavad haavad
seob kodumaa poegade käsi...»

Mitmes trükis avaldatud luuletuses, nagu «Millal?», «Klaassilmad», «Kes julgeb?», «Mu isamaa sõlmitud» jt., õnnestus aga luuletajal oma seisukohti otsesemalt väljendada. Näiteks lõpeb oktoobris 1906 kirjutatud luuletus prohvettlike stroofidega:

«Need ohvrite arvud küll pähe
ja teadma kord õpetab kool,
kus selgub, et pole neid vähe,
kes langenud tormide hool.

Kuid vaenlaste hõiskamist, sõitlust
ja vendade palavat võitlust
need arvud ja sõnad ei näita.

Kes kandsid siis ahelaid, raudu
kõik keldrites, võlvide all
ja kellele ühiseid haudu
on tehtud nii metsas kui maal:
need seda on tundnud ja näinud
ja sündmustest läbi kõik käinud,
mis iga põlv ilmas ei tunne.»

Kui võtame kätte 1960. aastal ilmunud Jakob Liivi «Valitud teoste» köite, mõjub seal 1905.—1906. a. sündmuse peegeldav luuletuste tsükkel oma tõetruudusega igati kaasa elama sundivalt. Tundub, et aeg oleks Jakob Liivi ajaluule ja looduslüürika paremiku taas avaldada ka «Väikese luuleraamatu» sarjas.

Reaktsioonijastu umbsele õhkkonnale vaatamata ei jäänud kirjanik passiivseks kõrvalseisjaks, vaid jätkas Väike-Maarjas viljakat tegevust vabaharidustöö linis. Kui 1912. a. sügisel valmis tema ja kihelkonnakooli juhataja Märt Meose initsiatiivil püstitatud ajakohane rahvamaja, toodi avamispidustusteks lavale Jakob Liivi näidend «Vare», mis käsitleb aadlivõrdsuse sisemist mandumist. Teos võeti peagi ka «Estonia» teatri repertuaari. Samal ajal oli isetegevuslavadel väga populaarne autori satiirilise komöödia «Kolmat aega vallavanem», mille kaudseks eeskujuks on peetud N. Gogoli «Revidenti». («Revidenti» esimene eestindaja oli muide Liivi koolivend A. Ehrlich.) Veel nõukogude ajali plaanitses NSVL rahvakunstnik K. Ird korduvalt selle Liivi olustikukomöödia võtmist «Vanemuise» repertuaari. See kavatsus jäi kahjuks siiski teostamata.

Armastusele lavakunsti vastu jäi Jakob Liiv truuks ka vanemas eas Rakveres õpetajana töötades. Koolipidude tarbeks kirjutas ta lastenäidendid «Marjulised», «Omad vitsad» ja «Kullaketravad» (viimane Fr. R. Kreutzwaldi muinasjutu ainetel), mis seejärel ka trükiti. Rakvere Hariduse Seltsi esimehena õhutas ta teatrihoone ehitamist, millele 1929. aastal pandi nurgakivi.

Ühtlasi jätkus tal jõudu kohalikele noortele kirjandusalast nõu anda. Selle kohta on mälestusi talletanud Kersti Merilaas, kes noorpõlves tihti vanameistri külalislakket kodu külastas. Kui F. Tuglas asus koostama ulatusliku monograafiat Juhana Liivist, pöördus ta selles asjas korduvalt ka vend Jakobi poole. Uurides eesti soneti ajalugu, külastas luuletajat kui väljapaistvat sonetivormi harrastajat 1930-ndate aastate keskel Tartust noor Bernard Kangro. Kõik see aitas elatanud kirjanikul meie üldise kultuurieluga kontaktis püsida. Lugejate lauale jõudis tema sulest uut värsloomingutki, jätkus ka varem avaldatu viimistlemine.

Tänapäevalgi ei puudu selle kirjaniku pärandil Rakvere mail vastukaja. Kui R. ja L. Olmaru lavastasid oma noortestuudios Virumaa luulepõimiku, kõlasid seal ka Jakob Liivi värssid. Kohalikel kodu-uurijatel tasuks mõelda sellele, et tema Rakvere-aastate kohta rahvasuust mälestusi kirja panna ja neid Kirjandusmuuseumile saata.

Oskar KUNINGAS

¹) Juhana Liiv. Teosed. Tallinn, 1956, lk. 250.

OMA VENNA JUHAN LIIVI

10. SURMA-AASTAPÄEVA PUHUL

Lapsena kehvas ja suitsenud talus
saatus su okkase elutee rajas, —
siiski veel haigena armastus ajas
valu sind tundma ka isamaa valus.

Varjud sind varjasid kodumaa salus,
kurtide kõrvale kaebehääl kajas...
Võõrana hulkusid võõraste majas,
vallaarm oli su tugi ja alus.

Heidetud hilbud ja hinnata iva
kattis sind, vaigistas nälga ja janu:
kerjakott kaalus su väärtust ja hinda.

Kiituse kõla ja hiline tänu
kannab su hauale sambaks nüüd kire
rõhuma haudagi rõhutud rinda.

Jakob Liiv, Valitud teosed. Tallinn, 1960, lk. 101.

KLAASSILMAD

Nagu klaasist silmadega
vaatavad nad isamaad,
kaunilt seatud sõnadega
teda veelgi kiidavad...

Kiidavad ja kiidavad,
kiites aega viidavad.

Nende kõrvades on vaha,
valuhääle varjaja,
keegi kuulata ei taha,
kuidas nutab kodumaa,
kuidas kaebab kodumaa,
kaebab leinavaluga.

Kiidulaulu, nutukaha,
mõlemaid pean kuulama.

Ühes nutta ma ei taha,
asja pole hõisata,
siiski hüüan kartmata:
ärka üies, isamaa!

1906

Jakob Liiv, Valitud teosed.
Tallinn, 1960, lk. 69.